

Спеціальний правовий статус споживача має своє вираження у спеціальній правосуб'єктності (у єдності спеціальної право- і дієздатності) і спеціальних правах й обов'язках особи, законних інтересах в суб'єктивному змісті і у правових нормах у об'єктивному змісті.

Класифікацію прав споживачів, як елементу такого спеціального правового статусу можна провести за рядом критерії і виділити права, що реалізуються у взаємовідносинах з державними органами та права, що реалізуються у відносинах з підприємствами торгівлі та сфери послуг, а також загальні та спеціальні права споживачів. Кожне з вищевикладених прав підлягає подальшій деталізації та поділу на інші права, а також визначення у загальній системі прав споживача, що може скласти предмет подальших наукових досліджень.

Джерела та література

1. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 р. із змінами та доповн. // Відом. Верх. Ради України. – 1991. – №30. – Ст. 379.
2. Андрищенко В. А. Права потребителей в Украине: справ. пособие для всех / В. А. Андрищенко, И. С. Луца. – К. : Наук. думка, 1999. – 218 с.
3. Дудла І. О. Захист прав споживачів: навч. посіб. / І. О. Дудла. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 448 с.
4. Кройтор В. А. Защита прав потребителя / В. А. Кройтор. – Х. : АО «Бизнес Информ», 1996. – 312 с.
5. Право і політика ЄС у сфері захисту прав споживачів: навч. посіб. – К. : ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка, 2003. – 359 с.
6. Ростовцева Н. У потребителей – новые права, у продавцов – обязанности / Н. Ростовцева // Рос. юстиция. – 1996. – № 4. – С. 35-36.

Качановский В. Виды и классификация основных прав потребителей. Стаття посвящена определению и классификации основных прав потребителей в гражданских правоотношениях. Осуществлен их анализ и обоснование в общей системе прав субъектов правоотношений. На основе проведенного научного исследования национального и европейского законодательства обозначены основные подходы к классификации прав потребителей. В научной статье определяется содержание специальных прав потребителя, возникающие при нарушении сроков выполнения работ или оказания услуг, выявлении недостатков выполненной работы (оказанной услуги), полученные расчетного документа, удостоверяющего факт выполнения работы (оказания услуги), в зависимости от характера и специфики выполненной работы (оказанной услуги). Исследование направлено на анализ теоретических и организационно-практических проблем в сфере определения гражданско-правовой защиты прав потребителей с позиции их классификационных признаков и с целью совершенствования законодательства о защите прав потребителей и преодоления имеющихся недостатков в правоприменительной практике.

Ключевые слова: потребитель, классификация, система прав, специальные права.

Kachanovsky V. Kinds and Classification of Basic Rights of Consumers. The article is devoted to the definition and classification of consumer's basic rights in civil legal relationships. The analysis and grounds in the general system of legal relationships subject's rights are carried out. On the basis of conducted national and European legislation scientific reseach the main approaches and classification of consumers rights has been done. The content of consumer's special rights, arising from period of executed works violation or service delivery, defect indentification executed work (service delivery), getting account document, certifying the fact of implementation of work (service delivery), depending on character and specific of the executed work(service delivery) is highlighted in the scientific article. The research is directed to the analysis of theoretical and organizational practical problems in the field of identification of civil legal protection of consumers from position of its classification features and with the purpose of perfection of legislation about the consumer's rights protection and overcoming of present limitation in administrative agencies.

Key words: consumer, classification, system of rights, special rights.

УДК – 347.121.1

В. Ковальчук

Підприємство як цілісний майновий комплекс: суб'єкт чи об'єкт прав?

Підприємство як цілісний майновий комплекс є тим правовим явищем, яке не має однозначного трактування у юридичній літературі, що зумовлено неточною регламентацією його правового статусу у

чинному законодавстві України. В статті висвітлюються законодавчі колізії у правовому статусі підприємства як цілісного майнового комплексу, що є наслідком характеристики підприємства і у якості суб'єкта, і у якості об'єкта прав.

Ключові слова: підприємство, цілісний майновий комплекс, об'єкт прав, суб'єкт прав.

Постановка проблеми. Підприємство як цілісний майновий комплекс є однією із тих правових конструкцій, правовий статус яких, попри часту участь у правовідносинах не є однозначно та цілком визначеним. Проблематика віднесення підприємства як цілісного майнового комплексу до суб'єктів та об'єктів цивільних правовідносин існує на протязі не одного десятиліття, а тому встановлення його правового статусу та закріплення у чинному законодавстві задля єдиного підходу до регламентації правового становища підприємства як цілісного майнового комплексу є актуальним.

Метою дослідження є з'ясування місця підприємства як цілісного майнового комплексу у системі суб'єктів та об'єктів права.

В зв'язку з цим вирішуються наступні завдання:

- проаналізувати чинне законодавство України з досліджуваного питання;
- з'ясувати співвідношення понять «підприємство», «єдиний майновий комплекс» та «цілісний майновий комплекс»;
- встановити особливості різних підходів до розуміння цілісного майнового комплексу як суб'єкта та об'єкта цивільних правовідносин;
- встановити співвідношення норм цивільного та господарського права при регламентації правового статусу підприємства як цілісного майнового комплексу.

Стан дослідження. Проблемами правового регулювання підприємства як цілісного майнового комплексу займалися такі науковці, як Н. І. Грущинська, І. В. Спасібо-Фатєєва, М. В. Мороз, М. І. Брагінський, Л. О. Лунц, А. А. Герц, О. А. Красавчиков.

Незважаючи на окремі дослідження проведені науковцями раніше, розвиток цивільних та господарських відносин та неоднозначність правового статусу підприємства, зумовили необхідність комплексного дослідження правового регулювання підприємства як цілісного майнового комплексу та визначення його правової природи як суб'єкта та об'єкта цивільних прав.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Уперше полеміка про сутність підприємства як об'єкта або суб'єкта цивільних прав виникла серед цивілістів наприкінці ХІХ – початку ХХ століття. У цей час переважає розуміння підприємства як об'єкта права. У радянському праві підприємство стало розумітися як суб'єкт права з правами юридичної особи, а з початку 90-х років минулого сторіччя підприємство стало розумітися двояко – і як об'єкт права, і як суб'єкт права [1, с. 24].

Згідно цивілістичного підходу, підприємство – це об'єкт цивільного права, який складається з різних видів об'єктів цивільних прав. Натомість у Господарському кодексі України під поняттям «підприємство» розуміється юридична особа – суб'єкт господарювання. Єдиний законодавчий підхід до розуміння категорії «підприємство» не витримується в сучасному законодавстві України. Для позначення суб'єкта в цивільному праві існує поняття «особа» – фізична і юридична особа. Саме особа набуває правоздатності і дієздатності, внаслідок чого стає суб'єктом правовідносин. В процесі реалізації правосуб'єктності юридична особа набуває майно на праві власності. Істотною рисою підприємства як сукупності різних видів майна є те, що ця сукупність є єдиною у розумінні того, що саме об'єднане майно забезпечує виробничу діяльність усього комплексу юридичної особи [2, с. 64].

Ст. 191 ЦК України підприємство трактується як єдиний майновий комплекс, до складу якого входять усі види майна, призначені для його діяльності, включаючи земельні ділянки, будівлі, споруди, устаткування, інвентар, сировину, продукцію, права вимоги, борги, а також право на торговельну марку або інше позначення та інші права, якщо інше не встановлено договором або законом [3]. Правове явище «єдиний майновий комплекс» як тотожне поняттю «підприємство» вживається не лише у ЦК України, а також у низці інших нормативно-правових актів. Зокрема, у законі України «Про приватизацію державного майна» [4] під єдиним майновим комплексом розуміють власне підприємство. Поряд із юридичним терміном «єдиний майновий комплекс» у законодавстві України використовується інший термін – «цілісний майновий комплекс». Так, у п. 3 Положення про порядок віднесення майна до такого, що включається до складу цілісного майнового комплексу державного підприємства [5], замість поняття єдиний майновий комплекс законодавець вживає конструкцію «цілісний майновий комплекс», що трактується як структурний підрозділ, який в установленому порядку виділяється в самостійний об'єкт. Юридична конструкція «цілісний майновий комплекс» вживається і в ч. 3 ст. 63 ГК України [6], де він визнається нерухомістю і може

бути об'єктом купівлі-продажу та інших угод, на умовах і в порядку, визначених цим Кодексом та законами, прийнятими відповідно до нього.

На наше переконання, ці поняття є синонімами, про що свідчить ч. 1 ст. 5 Закону України «Про приватизацію державного майна», у нормах якої ці поняття ототожнюються шляхом використання юридичної конструкції «єдиний (цілісний) майновий комплекс». Більше того, на це вказує і зміст ч. 2 ст. 490 ЦК України, у якій законодавець фактично ототожнює єдиний майновий комплекс з цілісним майновим комплексом, зазначаючи, що до складу останнього входять майнові права інтелектуальної власності на комерційне найменування, які водночас за ч. 2 ст. 191 ЦК України входять також і до складу єдиного майнового комплексу.

Як бачимо, законодавство використовує різні терміни до цього правового явища: і просто «підприємство», і «єдиний майновий комплекс», і «цілісний майновий комплекс». Недосконалість в українському праві поняття «майновий комплекс підприємства» пов'язано з переходом українського законодавця від розуміння під підприємством виключно суб'єкта права до розуміння підприємства і як об'єкта права. Так, введення законодавцем поняття майнового комплексу не супроводжується його однозначним відмежуванням від поняття «юридичної особи», оскільки майновому комплексу притаманні ознаки останньої, а саме, індивідуальна визначеність, здатність вступати у правовідносини від свого імені, має цивільну правоздатність та дієздатність. Похідною ознакою від її можливості вступати у правовідносини є її майнова відокремленість, оскільки відповідає перед контрагентами всім належним їй майном [7, с. 38].

Цивільне законодавство майже усіх розвинених європейських держав відносить майнові комплекси (або підприємства) до об'єктів права.

Є. О. Суханов досліджуючи законодавство приходять до висновку, що «закон розуміє під підприємством перш за все майно унітарних підприємств». Аргументація цього висновку полягає в тому, що носіями, які утворювали підприємство майнових прав і обов'язків є юридична особа, в першу чергу як однойменний суб'єкт. Між тим, поява великого числа майнових комплексів «на пустому місці» дозволяє розглядати підприємство як своєрідний об'єкт цивільних прав унітарних підприємств, які з плином часу повністю повинні перестати бути основним джерелом появи таких об'єктів [7, с. 40].

Складності у визначенні підприємства об'єктом права полягають в одночасному існуванні підприємства як суб'єкта прав. На думку І. Кучеренко, це завдало удару класичній теорії дуалізму цивільного права, яка визнавала неможливим існування таких інститутів, які б одночасно були суб'єктами і об'єктами цивільних правовідносин [8, с. 177].

Деякі автори займають більш зважену позицію. Так, Ю. К. Толстой та А. Грибанов вважають, що в двозначному застосуванні поняття «підприємство як майновий комплекс» немає нічого страшного, і що його потрібно застосовувати як в одному, так і в іншому значеннях, а в законодавстві слід дати чітке визначення цього терміна в кожному конкретному випадку, щоб учасники обороту і правозастосовчі органи однозначно розуміли цей термін [7, с. 39].

І. В. Спасібо-Фатєєва розглядає підприємство і цілісний майновий комплекс як окремі, самостійні об'єкти цивільних прав, які можуть бути предметом будь-якого передбаченого або принаймні не забороненого законом правочину. Підприємства продаються, купуються, здаються в оренду, заставляються, переходять у спадщину. Правовий режим підприємства як особливого об'єкта цивільних прав має значення не тільки для договору продажу підприємства, а й для оренди, особливо майнових комплексів державних і комунальних підприємств, оренда яких регулюється спеціальним однойменним Законом. Може йтися й про укладання договору управління підприємством (як майном) згідно з гл. 70 ЦК України, у тому числі при управлінні спадщиною, до складу якої входить підприємство (ст. 1285 ЦК) [1, с. 25].

На наше переконання, для повноти з'ясування сутності підприємства як цілісного майнового комплексу необхідно проаналізувати законодавство України, яке регламентує його правовий статус. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про підприємства в Україні», який втратив чинність у зв'язку із набранням чинності ГК України, підприємство є самостійним господарюючим статутним суб'єктом, який має права юридичної особи та здійснює виробничу, науково-дослідну та комерційну діяльність з метою одержання відповідного прибутку (доходу). Як бачимо, у даному випадку підприємство було визнане суб'єктом права. Ця правова ідея збереглася і в чинному ГК України. Натомість ст. 191 ЦК України підприємство визнається об'єктом права. У той же час частина 2 статті 167 ЦК України вказує на те, що держава має право створювати державні підприємства як юридичні особи публічного права, тобто визнається суб'єктом цивільних прав. Також зазначимо, що ст. 810 ЦК України передбачено, що сторонами оренди житла з викупом є підприємство-орендодавець та

фізична особа-орендар. Цілком очевидно, що тут підприємство виступає суб'єктом договору, що не узгоджується з поняттям «підприємства» наведеного в ст. 191 ЦК України. А отже, за даним кодексом підприємство розглядається не лише як об'єкт, а й як суб'єкт права.

Вказана правова позиція щодо віднесення підприємства як цілісного майнового комплексу і до суб'єктів і до об'єктів права простежується і у п. 3 затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. № 1440 Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» [9], де цілісні майнові комплекси визначаються як об'єкти, сукупність активів яких дає змогу провадити певну господарську діяльність і водночас вказує, що цілісними майновими комплексами є підприємства, а також їхні структурні підрозділи (цехи, виробництва, дільниці тощо), які можуть бути виділені в установленому порядку в самостійні об'єкти з подальшим складанням відповідного балансу і можуть бути зареєстровані як самостійні суб'єкти господарської діяльності. Тобто цілісний майновий комплекс розглядається і як об'єкт і як суб'єкт правовідносин.

Неоднозначно це питання врегульовано і у інших законодавчих актах держави. Так, ст. 4 Закону України «Про оренду державного та комунального майна» [10] передбачено, що цілісним майновим комплексом є господарський об'єкт з завершеним циклом виробництва продукції (робіт, послуг) з наданою йому земельною ділянкою, на якій він розміщений, автономними інженерними комунікаціями, системою енергопостачання. Такий цілісний майновий комплекс визначається як об'єкт, відносно якого виникають відносини оренди. Водночас, ч. 5 цього ж закону передбачено, що одним із суб'єктів оренди державного та комунального майна є підприємство. Виходячи із положень вищевказаного закону, можна зробити висновок, що підприємство та цілісний майновий комплекс не ототожнюються, більше того, підприємство визнається суб'єктом правовідносин, а цілісний майновий комплекс об'єктом правовідносин. Тому у межах даного закону поняття «підприємство» та «цілісний майновий комплекс» недоцільно вживати як поняття синоніми, адже це чітко впливає із положень вищезазначеного закону. Цікавими є положення й ст. 5 закону України «Про приватизацію державного майна» [4], де підприємство визнається суб'єктом права, а його майновий комплекс – об'єктом права.

Як бачимо, а ні у науковій літературі, а ні у законодавстві, єдиного підходу до розуміння підприємства як цілісного майнового комплексу немає. Більше того, розбіжності у правових нормах не сприяють належному та точному правовому регулюванню підприємства, оскільки не має єдиного окреслення його правового статусу ні у якості суб'єкта, ні у якості об'єкта правовідносин. Так, у правовідносинах з приводу оренди, підприємство як цілісний майновий комплекс розглядається і як об'єкт, і як суб'єкт, у правовідносинах оренди лише як об'єкт правовідносин, а у правовідносинах приватизації узагалі розглядається не як цілісна правова конструкція, а як окремий суб'єкт – підприємство, та окремий об'єкт – цілісний майновий комплекс.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Враховуючи усе вищевказане варто зауважити, що при такому підході до розуміння правової природи підприємства як цілісного майнового комплексу, неможливо зрозуміти що ж являє собою підприємство. Адже у одних правовідносинах законодавець розглядає цілісний майновий комплекс як складову та невід'ємну частину підприємства, а з іншого боку як самостійний об'єкт цивільних прав. Також неоднозначним є правовий статус підприємства у якості суб'єкта правовідносин, оскільки воно у одних і тих самих правовідносинах може бути і об'єктом і суб'єктом прав, а в інших узагалі не визнається суб'єктом прав, а розглядається лише як об'єкт.

Вважаємо, що дане питання потребує комплексного дослідження правової природи підприємства як цілісного майнового комплексу, а також усунення колізій у чинному законодавстві України, шляхом точної регламентації його правового статусу.

Джерела та література

1. Спасібо-Фатєєва І. В. Підприємство як цілісний майновий комплекс / І. В. Спасібо-Фатєєва // Юридичний радник. – 2010. – № 6 (54). – С. 23–25.
2. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. А. С. Довгєрта. – К. : Істина, 2008. – 928 с.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. у ред. від 9 червня 2013 р. // Відом. Верх. Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
4. Про приватизацію державного майна: Закон України від 4 березня 1992 р. № 2163-ХІІ в ред. від 13 червня 2013 р. // Відом. Верх. Ради України. – 1992. – № 24. – Ст. 348.
5. Положення про порядок віднесення майна до такого, що включається до складу цілісного майнового комплексу державного підприємства: Наказ Фонду державного майна України від 29 грудня 2010 р. № 1954. //

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

6. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. в ред. від 9 червня 2013 р. // Відом. Верх. Ради України. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144.
7. Грибанов А. Предприятие: проблемы доктрины и законодательства / А. Грибанов // Хозяйство и право. – 2000. – № 5. – С. 36–41.
8. Кучеренко І. М. Підприємство – об'єкт чи суб'єкт цивільних прав / І. М. Кучеренко // Держава і право: зб. наук. праць. – К., 2002. – Вип. 16. – С. 175–179.
9. Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. № 1440 в ред. від 17 квітня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
10. Про оренду державного та комунального майна: Закон України від 10 квітня 1992 р. № 2269-ХІІ в ред. від 13 червня 2013 р. // Відом. Верх. Ради України. – 1992. – № 30. – Ст. 416.

Ковальчук В. Предприятие как целостный имущественный комплекс: субъект или объект прав?

Полемика определения сущности предприятия как объекта или субъекта гражданских прав возникла среди цивилистов конце XIX – начале XX века. Эта проблема остается актуальной и сегодня, что обусловлено неточной регламентацией правового статуса предприятия как целостного имущественного комплекса в действующем законодательстве Украины. В статье освещаются законодательные коллизии в правовом статусе предприятия как целостного имущественного комплекса, что является следствием характеристики предприятия и в качестве субъекта, и в качестве объекта прав. Автор проанализировал соотношение понятий «единый имущественный комплекс» и «целостный имущественный комплекс» и пришел к выводу, что эти понятия тождественны, о чем свидетельствует положение действующего Гражданского кодекса Украины, в различных правовых нормах которого они употребляются через правовую конструкцию «целостный (единственный) имущественный комплекс». Исследовано правовую позицию признания предприятия и целостного (единого) имущественного комплекса отдельными объектами гражданских прав, а также позицию признания за предприятием исключительно статуса субъекта прав, не признавая за ним статуса объекта.

Ключевые слова: предприятие, целостный имущественный комплекс, объект прав, субъект прав.

Kovalchuk V. Enterprise as the Property Complex: the Right's Subject or Object? The article deals with the controversy definition of enterprise nature as the civil the right's subject or object that appeared among jurists at the end of 19 and at the beginning of 20 centuries. This problem is still relevant and causes by the incorrect regulation of the legal status of the enterprise as an integral property complex according to the current legislation of Ukraine. The legal conflicts of the enterprise legal status as an integral property complex that is a consequence of the characteristics of the enterprise and as right's subject and as object is highlighted. The correlation between «single property complex» and «property position complex» is analysed. The author comes to the conclusion that these concepts are identical according to the Civil Code of Ukraine provision but in different legal norms they use though the legal construction of «integral (single) property complex». The legal position of company's and integral (single) property complex of civil rights' individual objects as well as the recognition of the position only the status of entity without recognizing the status of the object has been investigated.

Key words: enterprise, complex entire property, the right's object, the right's subject.

УДК 349.2 (477)

О. Старчук

**Поняття та види принципів-заборон у системі
основоположних засад трудового права України**

У статті визначено систему засадничих ідей трудового права України та проаналізовано її складові. Встановлено, що у системі принципів однойменної галузі права важливе місце займають принципи, які спрямовані на дотримання трудових прав громадян (принципи-заборони), до яких належать: заборона дискримінації у сфері праці, заборона примусової праці, заборона дитячої праці. Охарактеризовано трудове законодавства та міжнародні стандарти, у нормах яких відображено принципи-заборони у сфері регулювання трудових відносин

Ключові слова: принципи права, засадничі ідеї трудового права, заборона дискримінації, дитяча праця, примусова праця.